

Панас Мирний “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”

(стисло)

Частина перша

I. Польова царівна

Весняного чудового дня до свого поля йде парубок. Він нічим не відрізняється від інших сільських хлопців, хіба що *«палким поглядом темних очей, в якому відчувалася духовна міць і хижа туга разом»*. Парубкові було радісно, що його нива, в котру він уклав стільки праці, зеленіша і краща, ніж у сусідів. Раптом він почув дівочий спів. Пішов на голос – це була незнайома йому дівчина – *«низенька, чорнява, метка і жвава, в зеленому вбранні й завітчана, як русалка»*. Вона побачила парубка й втекла, а хлопець повернувся додому з думкою про незнайомку.

II. Двожон

Років за двадцять до того, як селян звільнили з кріпацтва, у село Піски прийшов чоловік, який назвав себе козаком Остапом Хрущем – небожем місцевого жителя. Десь через рік він купив хату й одружився з бідною дівчиною Мотрею. Деякий час вони жили тихо й мирно, багато працювали. Але через два роки Остап став сумувати і пішов на Дон, сказав, що на заробітки. Скоро звіди прийшла звістка, що справжнє прізвище Хруща – Іван Вареник, він має жінку і трьох дітей. За двожонство Остапа віддали в солдати, а на Мотрю почали пальцем показувати та глузувати. Народився у неї син Нечипор. Піп відмовився хрестити дитину, так баба Оришка вмовила через попадю.

III. Дитячі літа

«Не судилося Мотрі щастя. Не знала вона його змалку; не бачила дівкою, жінкою». Щоб якось прожити, день і ніч вона працює, а Оришка, бавить внука «... повновиде, чорняве, головате, розумне... тільки якесь невеселе,

вовчкувате, тихе» дитя. Однолітки не приймали Чіпку до своїх ігор, дражнили «байстрюком». Мати, змучена тяжкою роботою й нестатками, часто лаяла й била його, за це хлопець її не любив. Так і зростав Чіпка, нікого, крім баби, не любив. Люди здавалися йому «лихими, недобрими... І прокидалася невеличка злість у його невеличкому серці, росла, виростала – і сторонився він людей далі та далі...».

IV. Жив-жив!

Коли Чіпці виповнилося дванадцять літ, мати віддала хлопця в найми до багатія Бородая, але малий не слухав хазяїна, за що був битий. Побіг палити господареві хлів, через те його вигнали.

Весною Чіпка став підпасичем у діда Уласа, що був пастухом громадської отари. Ця робота йому сподобалась, він полюбив діда і потоваришував з сиротою Грицьком Чупруненком, ще одним підпасичем.

V. Тайна-невтайна

Працюючи, Чіпка заробив трохи грошей і хліба, а ще у спадщину від бездітного родича мати дістала клопоть землі. Жити стало краще. Аж тут сталося горе – померла баба Оришка. Чіпка дуже переживав, плакав, аж захворів. Мати його ледве виходила. Дід Улас розказав Чіпці про його батька. Чіпка замислився над його долею й звинуватив батька лише в тому, що той не помстився панові.

VI. Дізнався

Взимку селяни дізналися, що їм дали волю, але треба було відпрацювати ще два роки. Чіпка хотів пасти череду замість діда Уласа, який вже не міг працювати, став зовсім немічним, але громада йому відмовила. Це дуже образило Чіпку. Він став працювати на своєму полі. Завелися гроші, й

парубок придбав новий одяг. Зустрів ту саму дівчину – «польову царівну». Дізнався, що вона єдина дочка заможного хуторянина й звать її Галя.

VII. Хазяїн

Грицько Чупруненко пішов у чужі краї на заробітки. Тяжко працював, заощаджував на всьому. Повернувся в село з грошима, купив нову хату і землю, загордився так, що сватався до дочки багатого козака. Але з цього нічого не вийшло. Тоді Грицько одружився на Христі – веселій, меткій і роботящій дівчині, що була наймичкою у сусідів. Зажили вони тихо та мирно. Сільські матері радили своїм дорослим дітям брати з них приклад.

Частина четверта

XXIII. Невзначай свої

Темної осінньої ночі Чіпка зібрав своїх товаришів, і вони пішли *«ловити рибу»* – грабувати Гершка. Перед світанком на повозках з награбованим під'їхали до хутора Максима Гудзя. Хазяїн став їх частувати. До столу вийшла Галя. Після вечері чоловіки поділили гроші й полягали спати. Чіпка не спав, вийшов з хати. Аж скрипнули двері – вийшла до нього Галя. Чіпка оспівчився дівчині в коханні, а вона подарувала йому вишитий кисет.

XXIV. Розбишацька дочка

Мати заговорила з Чіпкою про невістку. Чіпка прийшов до Гудзя й застав Галю саму, дуже сумну. Спитав, чи піде за нього заміж. Дівчина погодилася за умови, що він покине своє розбійницьке ремесло, бо вона вже не може бачити чужих речей у хаті, носити чужий одяг, її душить чуже намисто.

XXV–XXVI. Козак – не без щастя, дівка – не без долі. На своїм добрі

Батьки Галі збиралися віддати Галю за москаля Сидора. Тоді Чіпка заплатив козаку відступного, а Грицька попросив просватати Галю за нього. Весілля було гучним та пишним. Галя привезла великий посаг, прикрасила хату

вишиваними рушниками, розмалювала піч. До свекрухи ставилась добре, жаліла й шанувала її, у всьому догоджала й чоловіку. Чіпка знову став працювати, чесно жити, уникав братчиків, про минуле розбійницьке життя майже не згадував. Навесні Чіпка поставив нову хату, комору, зробив великі дощаті ворота...

XXVII–XXVIII. Новий вік. Старе – то поновлене

Люди почали поважали Чіпку, бо він радо допомагав тим, хто попадав у скруту. Коли стали обирати земство, то селяни запропонували кандидатуру Чіпки першою. Чіпка радів, що може прислужитися людям, потай тішив *«голубку-надію – давнє забути і слід його загладити... А вийшло так... що – де знайшов шану, там загубив спокій і... долю!»*. Панки шукали спосіб, як колишнього голодранця Чіпку в «одставку» спровадити. І придумали, знайшовши давню справу про вбитого сторожа, по якому Чіпка проходив як підозрюваний. Чіпка як почув про це – *«сором, досада, злість – усе разом прилило в його голову... Він почував своїм серцем, що це вертається за ним давнє, простягає до його руки, хоче його схопити, обняти...»*. Скарга губернатору, яку він надіслав, не допомогла – вигнали Чіпку із земства. Розізлився Чіпка, що знеславили його знову. А тут ще й Максима Гузя – батька Галі, побили до смерті.

XXIX–XXX. Лихо не мовчить. Так оце та правда!

Явдоха продала хутір і перебралася жити до дітей. З нею в хату вступило нове лихо, бо почалися сварки між Явдохою і Мотрею. Одна одній не уступали. Аж раптом Явдоха вмирає. Чіпка по наговору Лушні винуватить у цьому свою матір, починає знову пити, зустрічатися з братчиками. Одного разу вони прийшли до Чіпки, випили добряче й змовилися йти «ловити рибу» на хутір до Хоменків. Повернулися всі в крові й полягали спати. Мотря не спала, молилася, коли почула на подвір'ї дитячий голос. Вийшла і побачила босу дівчинку літ десяти в закривавлений сорочці. З плачем вона сказала, що на

їхній хутір напали розбійники, всіх повбивали, а хату спалили. Вона одна зосталась, бо встигла сховатися. Мотря похапцем одягла дівчинку й побігла з нею у волость, де й заявила на сина. Вранці всіх розбійників пов'язали. Галя, побачивши зв'язаного Чіпку та дівчинку в крові, несамовито крикнула: *«Так оце та правда?!»* і почала сміятися – збожеволіла. У той же день наклала на себе руки – повісилась. Грицько забрав до себе Мотрю догодовувати, але вона теж прожила недовго – померла. Хату її опечатали й забили.

На другий рік під осінь біля волості зупинилась на перепочинок ціла валка скованих по руках, по ногах рештантів, що простувала в Сибір, на каторгу. Серед них був і Чіпка. *«Стояв він нарізно від всіх, звисивши на груди важку голову, в землю потупивши очі, – тільки коли-не-коли з-під насуплених брів посилав на людей грізний погляд... Не знайшлося душі, крім Грицька, щоб підійшла до його, попрощалася... Недалеко від Пісок насипано високу могилу, де поховано вісім безневинних душ, загублених «страшним чоловіком».*